

Jolanta DŹWIERZYŃSKA
Zakład Geometrii i Grafiki Inżynierskiej
Politechniki Rzeszowskiej

ODWZOROWANIE CZĘŚCIOWO ZŁOŻENIOWE $\mathbf{Z}$ W PRZESTRZENI n -WYMIAROWEJ

Streszczenie. W artykule przedstawiono poszerzenie na przestrzeń n -wymiarową P_n tzw. częściowo złożonego odwzorowania $\mathbf{Z}$, którego zasadę i właściwości omówiono w (1). Aparat odwzorowania $\mathbf{Z}$ tworzą aparaty dwóch rzutowań prostych: $R_o; \{\pi, O\}$ oraz $R_s; \{\tau, S\}$, gdzie π i τ są rzutniami, a O i S środkami rzutowań spełniającymi dodatkowo warunki: $O \notin \pi, S \notin \tau$ i $S \notin \pi$.

Aby odwzorowanie $\mathbf{Z}$ było wykresalne, w budowie aparatów rzutowań R_o i R_s należy uwzględnić jedną z trzech wersji:

- rzutnia π jest prostą $p(t)$, a środek rzutowania $O(S)$ - podprzestrzenią $(n-2)$ -wymiarową, rozłączną z rzutnią,
- rzutnia jest płaszczyzną $\pi(\tau)$, a środek rzutowania $O(S)$ - podprzestrzenią $(n-2)$ - wymiarową przecinającą rzutnię w punkcie,
- rzutnia jest płaszczyzną $\pi(\tau)'$, zaś środek rzutowania $O(S)'$ - podprzestrzenią $(n-3)$ - wymiarową, rozłączną z rzutnią.

$\mathbf{Z}$ powyższego oraz na podstawie rachunku wymiarów można wnioskować, że odwzorowanie $\mathbf{Z}$ jako odwzorowanie wykresalne przestrzeni P_n może mieć praktycznie użyteczną postać jedynie w przypadku, gdy $n=3$ lub $n=4$.

A PARTLY COMPOSITE REPRESENTATION $\mathbf{Z}$ IN THE n -DIMENSIONAL SPACE

Summary. An enlargement on the n -dimensional space P_n of so called partly composite representation $\mathbf{Z}$ is presented. It is proved that $\mathbf{Z}$ representation may be practically useful when $n=3$ or $n=4$ only.

Niniejsze opracowanie jest kontynuacją i rozszerzeniem rozważań zawartych w artykule [1]. Opisane tam odwzorowanie częściowo złożeniowe $\mathbf{Z}$ pozwoliło wskazać wspólne pole dla licznych odwzorowań wykresalnych jednorzutowych i wielorzutowych przestrzeni trójwymiarowej rzutowej, afinicznej oraz euklidesowej. Aparat odwzorowania $\mathbf{Z}$, jako metody zapisu wykresalnego przestrzeni P_3 , tworzą aparaty dwóch rzutowań prostych:

$R_O; \{\pi, O\}$ oraz $R_S; \{\tau, S\}$. Rzutnie π i τ tych rzutowań są odpowiednio dwiema dowolnie usytuowanymi w P_3 płaszczyznami rzutowymi, zaś środki O i S dwoma różnymi punktami rzutowymi, spełniającymi dodatkowo warunki: $O \notin \pi$, $S \notin \tau$ i $S \notin \pi$. Tak pomyślany aparat pozwala przyporządkować każdej podprzestrzeni $\mathcal{X} \in P_3$ parę rzutów $\{\mathcal{X}^O, \mathcal{X}^{O,S}\}$, w której:

$$\mathcal{X}^O = R_O(\mathcal{X}) = \tau \cap (\mathcal{X} \circ S)$$

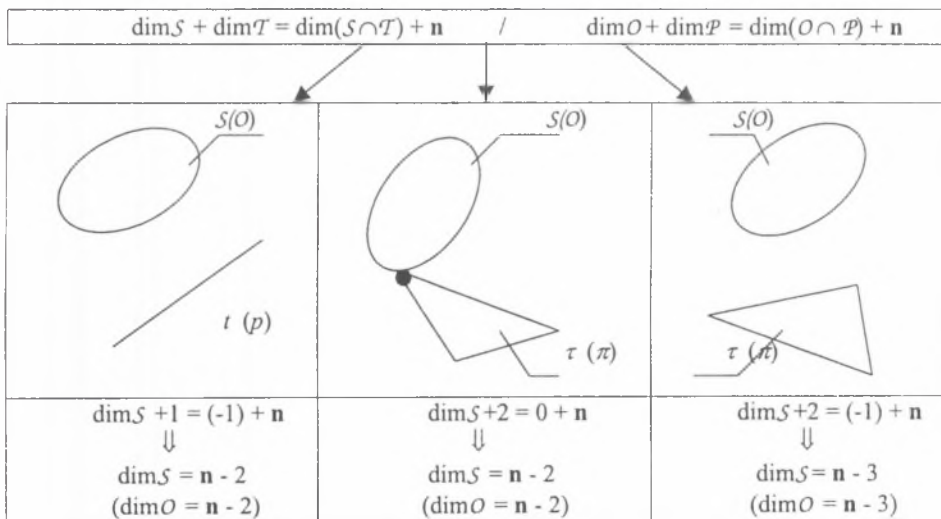
$\mathcal{X}^{O,S} = R_S[R_O(\mathcal{X})] = \tau \cap (\mathcal{X}^O \circ S)$, gdzie $\mathcal{X}^O = \pi \cap (\mathcal{X} \circ O)$, zaś symbol $(\mathcal{X} \circ O)$ oznacza złącz podprzestrzeni $\mathcal{X}$ i O .

W szczególności wyróżnić można rodzinę podprzestrzeni $\mathcal{X}_i$, w tym punktów nie należących do $m(O,S) - \{O,S\}$, których rzuty $\mathcal{X}^O$ oraz $\mathcal{X}^{O,S}$ pozwalają na rzutową restytucję tych podprzestrzeni względem aparatu odwzorowania $\mathbf{Z}$, co świadczy o tym, że $\mathbf{Z}$ jest tzw. odwzorowaniem minimalnym przestrzeni P_3 [2].

Założmy obecnie, że odwzorowanie $\mathbf{Z}$ należy zastosować do zapisu przestrzeni rzutowej n -wymiarowej P_n , przy czym uczestniczące w tym odwzorowaniu rzutowania wiązkowe R_O i R_S mogą być rzutowaniami *zwykłymi* (rzutnia i środek rzutowania są rozłączne) lub *uogólnionymi* (rzutnia nierozłączna ze środkiem) [2]. Ponieważ odwzorowanie $\mathbf{Z}$ jest z założenia odwzorowaniem wykreślnym, więc w przestrzeni P_n za rzutnie rzutowań R_O i R_S należy przyjąć proste lub płaszczyzny.

Uwzględniając zasygnalizowaną wariantowość budowy aparatów rzutowań R_O i R_S dochodzi się do trzech zasadniczo różnych i możliwych do zastosowania w przestrzeni P_n wersji budowy aparatów rzutowań $R_O; \{\mathcal{P}, O\}$ i $R_S; \{\mathcal{T}, S\}$:

- rzutnia $\mathcal{T}(\mathcal{P})$ jest prostą $t(p)$, zaś środek $S(O)$ rzutowania $R_S(R_O)$ jest podprzestrzenią $(n-2)$ -wymiarową, rozłączną z rzutnią,
- rzutnia $\mathcal{T}(\mathcal{P})$ jest płaszczyzną $\tau(\pi)$, a środek rzutowania $R_S(R_O)$ jest podprzestrzenią $(n-2)$ -wymiarową, przecinającą rzutnię w punkcie,
- rzutnia $\mathcal{T}(\mathcal{P})$ jest płaszczyzną $\tau(\pi)$, środek zaś $S(O)$ rzutowania $R_S(R_O)$ jest podprzestrzenią $(n-3)$ -wymiarową, rozłączną z rzutnią.

Rys.1
Fig.1

Rysunek 1 obrazuje symbolicznie strukturę aparatu rzutowania R_S (R_O) w każdej z wymienionych wersji oraz uzasadnia za pomocą rachunku wymiarów przyjęte w poszczególnych wersjach wymiary środków rzutowań S (O).

Spróbujmy teraz zestawić aparat odwzorowania $\mathbf{Z}$ przestrzeni P_n , ze wskazanych na rysunku 1 różnych wersji aparatów rzutowań R_O i R_S . W zestawieniu tym konieczne jest uwzględnienie następujących warunków, będących uogólnieniem właściwości opisanego w [1] aparatu odwzorowania $\mathbf{Z}$ przestrzeni P_3 . Mianowicie:

- środki S i O rzutowań wiązkowych R_S i R_O , wykorzystywanych w definiowanym odwzorowaniu $\mathbf{Z}$, muszą tworzyć układ minimalnego odwzorowania wielorzutowego przestrzeni P_n , a więc $S \circ O \neq P_n$ oraz $S \cap O = \emptyset$, czyli

$$\dim S + \dim O \leq n \quad (1)$$

- rzutnia $\mathcal{P}$ rzutowania R_O powinna należeć do rodziny podprzestrzeni nierzutujących w rzutowaniu R_S , co gwarantuje wzajemnie jednoznaczne przekształcenie rzutów $(P_n)^O \subset \mathcal{P}$ i $(P_n)^{O,S} \subset \mathcal{T}$ i wyraża się spełnieniem nierówności

$$\dim \mathcal{P} + \dim S + 1 \leq n \quad (2)$$

Wszystkie teoretycznie możliwe przypadki zestawień aparatów rzutowań R_O i R_S , mogących dać aparat wykreślnego odwzorowania wiązkowego częściowo złożeniowego $\mathbf{Z}$ przestrzeni P_n pokazano w tablicy 1. Dla poszczególnych par wyróżnionych aparatów rzutowań $R_O; \{\mathcal{P}, O\}$ i $R_S; \{\mathcal{T}, S\}$ sprawdzono warunki zachowania nierówności (1) i (2), zapisując wyniki analizy w odpowiednich polach tablicy.

Zestawione w tablicy 1 obliczenia wskazują, że rozważane odwzorowanie częściowo złożeniowe $\mathbf{Z}$, traktowane jako odwzorowanie wykreślne przestrzeni P_n , ma praktycznie użyteczną postać jedynie wtedy, gdy:

1° aparat odwzorowania $\mathbf{Z}$ jest zbudowany przy uwzględnieniu warunków zapisanych w polach 3A, 3B oraz 3C tablicy 1,

2° wymiar n odwzorowywanej przestrzeni P_n jest równy 3 (dla odwzorowań typu 3A, 3B, 3C) lub 4 (dla odwzorowania typu 3C).

Wniosek 2° świadczy o tym, że odwzorowania typu $\mathbf{Z}$ znajdują bardzo ograniczone zastosowania w wykreślnych opisach rzutowych przestrzeni wielowymiarowych. Eliminację tego ograniczenia uzyskać można, wspomagając odwzorowania $\mathbf{Z}$ tzw. „odwzorowaniami centrycznymi”. Nie jest to jednak objęte tematem niniejszych rozważań.

Uwaga:

Zasygnalizowane w tablicy 1 zestawienia 1A, 2A oraz 3A, 3B i 3C aparatów rzutowań wiązkowych R_S i R_O dają możliwość budowy aparatów odwzorowania $\mathbf{Z}$ przestrzeni P_2 , ale tego rodzaju odwzorowania wykreślne przestrzeni, dającej się zapisać w oryginale na płaszczyźnie, nie mają praktycznego uzasadnienia.

Zauważmy jeszcze, że wśród wyróżnionych w tablicy 1 odwzorowań $\mathbf{Z}$ odwzorowanie typu 3C realizowane w przestrzeni P_3 jest identyczne z odwzorowaniem opisanym w [1].

Pozostałe odmiany odwzorowania $\mathbf{Z}$:

- typu 3A i 3B, realizowane w przestrzeni P_3 ,
- typu 3C, realizowane w P_4 ,

Tablica 1

<div style="text-align: center;">Aparat rzutowania R_S</div> <div style="text-align: center;">Aparat rzutowania R_O</div>	1 $\{S, t\}$ $\dim S = n-2$ $p \cap S = \emptyset$	2 $\{S, \pi\}$ $\dim S = n-2$ $\dim(S \cap \pi) = 0$	3 $\{S, \pi\}$ $\dim S = n-3$ $S \cap \pi = \emptyset$
A $\{O, p\}$ $\dim O = n-2$ $p \cap O = \emptyset$	(1) $(n-2)+(n-2) \leq n-2$ $n \leq 2$ (2) $1+(n-2)+1 \leq n$ $n \leq n$ <div style="border: 1px solid black; padding: 2px; display: inline-block;">$n \leq 2$</div>	(1) $(n-2)+(n-2) \leq n-2$ $n \leq 2$ (2) $1+(n-2)+1 \leq n$ $n \leq n$ <div style="border: 1px solid black; padding: 2px; display: inline-block;">$n \leq 2$</div>	(1) $(n-2)+(n-3) \leq n-2$ $n \leq 3$ (2) $1+(n-3)+1 \leq n$ $-1 \leq 0$ <div style="border: 1px solid black; padding: 2px; display: inline-block;">$n \leq 3$</div>
B (O, π) $\dim O = n-2$ $\dim(O \cap \pi) = 0$	(1) $(n-2)+(n-2) \leq n-2$ $n \leq 2$ (2) $2+(n-2)+1 \leq n$ $1 \leq 0$ sprzeczność	(1) $(n-2)+(n-2) \leq n-2$ $n \leq 2$ (2) $2+(n-2)+1 \leq n$ $1 \leq 0$ sprzeczność	(1) $(n-3)+(n-2) \leq n-2$ $n \leq 3$ (2) $2+(n-3)+1 \leq n$ $n \leq n$ <div style="border: 1px solid black; padding: 2px; display: inline-block;">$n \leq 3$</div>
C (O, π) $\dim O = n-3$ $O \cap \pi = \emptyset$	(1) $(n-2)+(n-3) \leq n-2$ $n \leq 3$ (2) $2+(n-2)+1 \leq n$ $1 \leq 0$ sprzeczność	(1) $(n-2)+(n-3) \leq n-2$ $n \leq 3$ (2) $2+(n-2)+1 \leq n$ $1 \leq 0$ sprzeczność	(1) $(n-3)+(n-3) \leq n-2$ $n \leq 4$ (2) $2+(n-3)+1 \leq n$ $n \leq n$ <div style="border: 1px solid black; padding: 2px; display: inline-block;">$n \leq 4$</div>

stanowią, w stosunku do [1], nowe propozycje realizacji odwzorowań wykreślonych odpowiednich przestrzeni rzutowych. Pomimo odmienności szczegółowych zasad budowy aparatów tych odwzorowań dowodzi się, że występujące w odwzorowywanych przestrzeniach rodziny podprzestrzeni o tzw. *obrazach prostych* charakteryzują się takimi samymi właściwościami, jak ustalono w [1].

Mianowicie w odwzorowaniu **2** typu 3A, 3b lub 3C realizowanym przy wykorzystaniu rzutowań wiązkowych $R_O; \{P, O\}$ i $R_S; \{T, S\}$ podprzestrzeń $\mathcal{X} \subset P_n$ ma tzw. *obraz prosty*, tzn.:

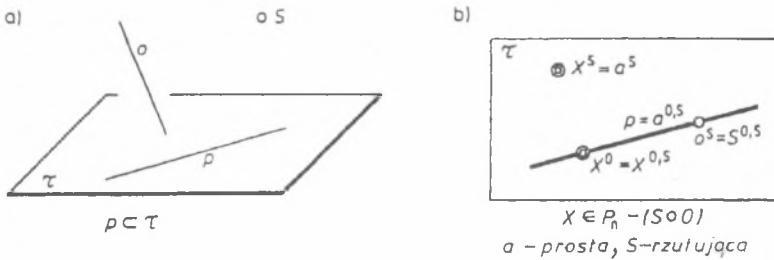
$$\mathcal{X} = (\mathcal{X}^S \circ S) \cap (\mathcal{X}^O \circ O), \text{ gdy } \mathcal{X} \cap (S \circ O) = (\mathcal{X} \cap S) \circ (\mathcal{X} \cap O).$$

Podprzestrzenie nie mające obrazów prostych zapisuje się w omawianych odwzorowaniach za pośrednictwem tzw. *obrazów złożonych*, które mają formę:

- *obrazów złączowych*, gdy odwzorowywaną podprzestrzeń $\mathcal{K}$ traktuje się jako złącz podprzestrzeni odwzorowywanych w sposób restytuowalny,
- *obrazów iloczynowych*, gdy $\mathcal{K}$ jest iloczynem podprzestrzeni wcześniej odwzorowanych w sposób restytuowalny.

Przykłady budowy obrazów prostych, złączowych oraz iloczynowych podprzestrzeni przestrzeni P_3 oraz P_4 uzyskanych za pomocą odwzorowania $\mathbf{Z}$ typu 3A, 3B oraz 3C wykreślono odpowiednio na rysunkach 2, 3 i 4. Rysunki te pokazują dodatkowo możliwość zapisu rzutowych relacji zachodzących pomiędzy podprzestrzeniami, co dowodzi, że wykorzystane do ich wykonania odwzorowania wykreślne typu $\mathbf{Z}$ stanowią efektywne metody opisu wykreślnego figur wyróżnionych w odwzorowywanych przestrzeniach rzutowych.

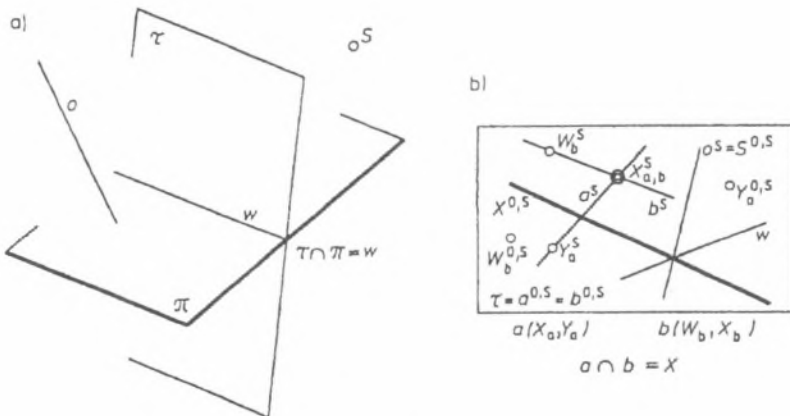
3A dla P_3

Rys.2

Fig.2

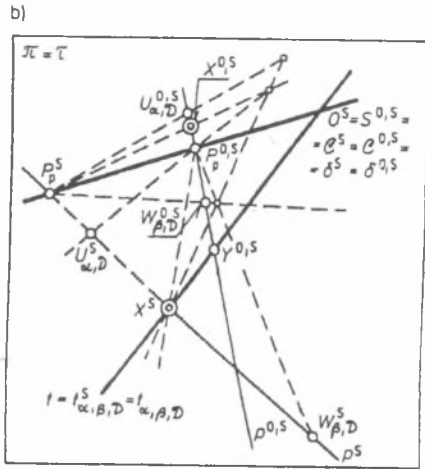
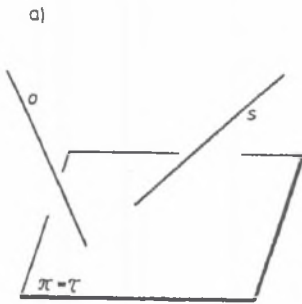
3 dla P_3

Rys.3

Fig.3

3C dla P₄

$$P^S(W^S, U^S, P^S, \dots) \wedge p^{0,S}(W^{0,S}, U^{0,S}, P^{0,S}, \dots)$$

$$\begin{aligned} &\Downarrow \\ &\left. \begin{aligned} X^S &= p^S \cap t^S \\ Y^S &= p^{0,S} \cap t^{0,S} \end{aligned} \right\} \Rightarrow X^{0,S} \neq Y^{0,S} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} &\alpha(t, U), \beta(t, W) \\ &\alpha \neq \beta, \text{ bo } p(U, W) \cap t = \emptyset \\ &\mathcal{D}(\alpha, \beta) \neq \mathcal{D}(O, S), \text{ bo } \mathcal{D}^S \neq \mathcal{D}^S \text{ i } \mathcal{D}^{0,S} \neq \mathcal{D}^{0,S} \end{aligned}$$

$$\Downarrow$$

$$\delta = \mathcal{D} \cap \mathcal{C}$$

obraz $\delta \Leftrightarrow \delta^0 = \delta^{0,S} = O^S = S^{0,S}$ i obraz podprzestrzeni $\mathcal{D}$

Rys.4

Fig.4

LITERATURA

1. Dźwierzynska J., Januszewski B.: Odwzorowanie częściowo złożeniowe **1** trójwymiarowej przestrzeni rzutowej na płaszczyznę oraz jego adaptacje do zapisu przestrzeni afinicznej i euklidesowej. Publikacja przygotowana do druku w Zeszytach Naukowych Politechniki Rzeszowskiej, 1999
2. Januszewski B, Steciak A.: Podstawy pewnej klasyfikacji wykreślnych odwzorowań wielorzutowych wiązkowych. Międzynarodowe Sympozjum Geodezja i geometria inżynierska w budownictwie i inżynierii. Rzeszów-Kaczarnica 1996
3. Słoma J.: Centryczne odwzorowania przestrzeni rzutowych **n** – wymiarowych. Publikacja przygotowana do druku w Wydawnictwie Uczelnianym Politechniki Lubelskiej, 1999

Recenzent: Prof. dr hab. inż. Marian Palej

Abstract

An enlargement on the n -dimensional space P_n of so called partly composite representation Z , described in (1) for the case $n=3$, is presented.

The Z representation apparatus is created by two simple projection apparatuses $R_o; \{\pi, O\}$ and $R_s; \{\tau, S\}$, where π and τ are projection subspaces and O, S - centres of projection fulfilling additionally the conditions: $O \notin \pi$, $S \notin \tau$ and $S \notin \pi$.

The assumption of one of three kinds of projection subspaces is necessary to make considered method of representation graphically useful:

- a) the projection subspace is a line $p(t)$ and the centre of projection $R_o (R_s)$ is a $(n-2)$ -dimensional subspace, separable with projection subspace,
- b) the projection subspace is a plane $\pi(\tau)$, while the centre of projection $R_o (R_s)$ is a $(n-2)$ -dimensional subspace, intersecting the projection subspace in a point,
- c) the projection subspace is a plane $\pi(\tau)$ but the centre of projection $R_o (R_s)$ is a $(n-3)$ -dimensional, separable with $\pi(\tau)$ - subspace.

There are conclusions of above mentioned conditions and of dimension computation discussed. It is proved that presented Z representation may be practically useful when $n=3$ or $n=4$ only. There are some examples of representation of the space P_3 and P_4 presented.